

BÓCZ ENDRE

Új fejlemény a tanúvédelemben

A tanúvédelem problémája a büntetőeljárás-jog tudományában – a szervezett bűnözés hatására és kriminalisztikai ihletésre – mintegy két évtizede jelentkezett, és hosszabb időn keresztül a nemzetközi érdeklődés homlokterében volt. Az Európa Tanács 1993-ban tűzte napirendjére a kérdést, és 1994 áprilisában alakította meg azt a szakértői bizottságot, amelyik azután kidolgozta a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogairól szóló ajánlás tervezetét, és ezt a Tanács Miniszteri Bizottsága elfogadta és közzé is tette.¹

A szakértői bizottság munkájában részt vettem, és a fejleményekről tájékoztattam a *Rendészeti Szemle*, illetve a *Belügyi Szemle* olvasóit.²

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy ez idő tájt fokozatosan kibontakozó vita tárgya volt itthon a szervezett bűnözés léte, mibenléte és az ellene felhasználható eszközök; a rendészeti hírszerzés és a (bűnügyi) rendészeti felderítés – az egykori „operatív munka” – még nem heverte ki a rendszerváltozás idején elszenvedett sokkot. A bűnügyi gyakorlatban mind gyakoribbak voltak az olyan ügyek, amelyek szervezetszerű elkövetést sejtettek, a bizonyítás azonban a vallomások megváltoztatása folytán zátonyra futott, és ezért mind gyakrabban fogalmazódott meg az igény arra, hogy a tanúk kiletét el lehessen itkolni a vádlott és a védelem előtt. Másfelől viszont az erre irányuló külföldi kísérletek a *tisztességes eljárás (fair trial)* mérlegén ismételen könnyűnek találtattak az Emberi Jogok Európai Bíróságán³, bár a szűrő szerepét betöltő bizottságnak volt olyan döntése is, amely életben tartotta azt a reményt, hogy a probléma megoldása sikerülhet.⁴

Európa Tanács ajánlásának előkészítése

A szakértői bizottság részére az anonim tanúk alkalmazásához kapcsolódó kérdéseket az egyik tudományos szakértő, *Giovanni Turone* semmifélszéki tanácsos, az

1 Recommendation R(97) 13 On Intimidation of Witnesses and on the Rights of Defence. 10 Sept 1997. Az ajánlás és az indokolása (vitatható magyar fordításban) a Bírósági Határozatok mellékletének, az Emberi Jogok Füzetek 1999/4. számában jelent meg.

2 Bócz Endre: A tanúvédelem és az Európa Tanács. *Rendészeti Szemle*, 1994/8.; Bócz Endre: Ismét a tanúvédelemről. *Belügyi Szemle*, 1995/6.; Bócz Endre: Emberi jogok – „titkos” tanúk. *Belügyi Szemle*, 1996/9.

3 Kostovski-ügy, ECHR, Series A., No. 166. [1989]; Windisch-ügy, ECHR, Series A., No. 186. [1990]; Lüdi-ügy, ECHR, Series A., No. 238. [1992].

4 X versus Dánia – de ezt csak a szakértői bizottság ülésén, szóban ismertették, forrás és azonosító adatok nélkül.

olasz igazságügyi minisztérium maffiaellenes igazgatóságának munkatársa dolgozta fel.⁵ Az ajánlásba tervezett megoldás széles körű vitát váltott ki, és az 1996. januári ülésen e vita lezáratlan maradt, mert időközben a strasbourgi bíróság elé került egy hollandiai büntetőper, amelyben egy újonnan kidolgozott rendszerben alkalmaztak anonim tanúvallomásokat, és belátható időn belül várható volt a döntés. 1996 első fél évében meg is született az Emberi Jogok Európai Bíróságának (European Court of Human Rights; ECHR) döntése, elfogadták a hollandok által kidolgozott eljárást, és ennek leírása került bele a szakértői bizottság 1996. októberi ülésén elfogadott ajánlástervezetébe.

Ezen az ülésen nagy meglepetést kellett az, hogy *Donald Connor*, az angol Crown Prosecution Service munkatársa, aki a bizottság egyik leginkább aktív tagja volt, de az anonim tanúk ügyében korábban nem hallatta a hangját, bejelentette, hogy számára a dokumentum tervezetében szereplő eljárás mód is elfogadhatatlan, és ha ez lesz a végleges szöveg, akkor ő fenntartással él. Kifejtette, hogy a büntetőtárgyalásra vonatkozó hagyományos angol alkotmányos elvekkel nem egyeztethető össze olyan bizonyíték alkalmazása, amely a bíróság és a vádlott előtt is ismeretlen forrásból ered, és amelyet a tárgyaláson nem lehet forrásával együtt, a vádlott közreműködésével, közvetlenül megvizsgálni.⁶ A szakértői bizottság elnöke, *Enrico Salviaggi* azonban azzal érvelt, hogy ez nem nemzetközi egyezmény, hanem úgynevezett *soft law* ajánlás, amelyet minden tagállamnak csak annyiban kell alkalmaznia, amennyiben alkotmányos szabályaival és hagyományával összefér; a fenntartás tehát értelmetlen lenne. Ezt *Donald Connor* is elfogadta.

Igy született meg az ajánlás, és ennek nyomán került bele az 1998. évi XIX. törvény szövegébe a „különösen védett tanú”-ra vonatkozó, előbb a 213. § (2)–(4) és a 296. § (2) bekezdésében szereplő (súlyosan hiányos) szabályozás, amelyet a 2002. évi I. törvény 125. §-a is csak részben helyesbített.⁷

5 PC:WI [94] 7, Hearing Witnesses Whose Identity Is Not Revealed. Részletes ismertetését lásd Bócz Endre (1995): i. m.

6 Az ellenvetés engem személy szerint nem ért váratlanul, mert korábban találkoztam már az Egyesült Államok (szövetségi) legfelsőbb bíróságának olyan határozatával, amely a tisztességes tárgyalás követelményének sérelmét állapította meg, amikor a tanút az esküdtészi tárgyaláson neve közlése nélkül és kámszában, tehát úgy hallgatták ki, hogy kiléte titok maradt. Az érvelés a következő volt: alkotmányos követelmény, hogy a terhelő bizonyítékot a vádlott elé kell tárni, és lehetővé kell tenni a számára annak a vizsgálatát (ez az alkotmányos *confrontation clause*). Ez magában foglalja azt a vádlotti jogot, hogy legyenek a bizonyíték forrására is kiterjedő ismeretei, mert e nélkül nem végezhet nyomozást a terhelő tanút illetően, tehát nincs lehetősége arra, hogy feltárja és a keresztkérdésnél ellenőrizhesse az olyan esetleges körülményeket, amelyek a tanú megbízhatóságát (*credibility*), illetőleg a tanú vallomásának hitelt érdemlőségét (*reliability*) befolyásolják. Az idegen szakkifejezések szótári megfeleltetési helyett a hazai szaknyelvben mértékadó értelmezést alkalmazom, vö. Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966, 483. o.

7 Erről lásd Bócz Endre: Módosítási javaslatok az új Be.-hez. Magyar Jog, 2000/8.

Névtelen tanúk az angol esküdtsékek előtt

A névtelen tanúk alkalmazását azonban a jelek szerint Angliában sem tudták elkerülni.

Az idők folyamán a bíróságok – a *common law* keretében – kifejlesztettek egy gyakorlatot arra, hogy névtelen tanúk – többnyire fedett nyomozók – vallomásához hozzájussanak. A kulcsmozzanat az volt, hogy a bíróság megengedte a tanú személyazonosító adatainak elhallgatását.⁸ A Lordok Háza – Anglia legmagasabb bírói fóruma – azonban egy konkrét ügyben⁹ 2008. június 18-án kimondta, hogy ezek a szabályok sértik a vádlott tisztességes tárgyaláshoz való jogát, ha a bűnösség kimondása kizárólag vagy döntő részben ilyen vallomásokon alapul.

Az említett határozat meghozatalakor Anglia és Wales fő vádhatóságánál, a Crown Prosecution Service-nél több mint ötszáz olyan ügy volt, amelyben a tanú kilétének titokban tartására vonatkozó bírói döntés volt érvényben; ezek jelentős hányada fedett nyomozókat érintett.¹⁰ A Lordok Háza döntésének közvetlen következményeként megkérdőjeleződött egy sereg ügy folytathatósága is. Válaszként a kormány sürgősségi törvényalkotáshoz folyamodott, hogy a jogi helyzetet az európai emberi jogi szabályokhoz igazítsa. 2008. július 21-én megszületett a visszaható hatályú új törvény¹¹, amelyhez a legfőbb ügyész (*Attorney General*) és a legfőbb ügyészség (*Director of Public Prosecutions; DPP*) végrehajtási utasításokat is kibocsátott.

Az új törvény hatályon kívül helyezi azokat a *common law* szabályokat, amelyek értelmében a bíróság a tanú személyazonosító adatainak elhallgatását engedélyezte, és minden olyan bűnügyben alkalmazható, amelyben a tárgyalás vagy a bírói meghallgatás 2008. július 21-én vagy azután kezdődött; akkor is, ha maga a bűncselekmény korábban történt. Bevezette, hogy a bíró a vád vagy a védelem kérelmére elrendelje a tanú anonimitását.¹²

Egy ilyen bírói rendelkezés arra jogosít, hogy a tanú személyazonosságát elhallgassák. Magában foglalja álnév használatát is, továbbá az olyan kérdések megtiltását, amelyek a tanú kilétének leleplezéséhez vezethetnek, valamint parván vagy függöny alkalmazását a tanú elfedésére, és a tanú hangjának eltorzítását is. Megtiltja viszont az olyan rendelkezést, hogy a tanú vallomástétel közben kí-

⁸ „withholding the identity of the witness”.

⁹ *R versus Davis* [2008] UKHL 36.

¹⁰ Peter Grieves-Smith: Change to anonymous witness laws leads to emergency legislation. Newsletter No. 46 of the International Association of Prosecutors, July 2009, p. 7.

¹¹ Criminal Evidence (Witness Anonymity) Act 2008.

¹² „Witness anonymity order.” A Be. 207. § [2] bekezdés d) pontjától eltérően tehát nem csak az ügyész kezdeményezheti a tanú anonimitását („különös védettségét”).

vül legyen a bíró és az esküdtszék, továbbá a bíróság által kirendelt tolmács látómezején, sőt előírja, hogy nekik hangtorzítás esetén is a tanú természetes hangját kell hallaniuk.

A Be. 294. § első mondatától eltérően Angliában tehát a „névtelen” tanúnak is a tárgyaláson, közvetlenül a bíróság előtt kell vallomást tennie. Azt viszont az angol törvény sem írja elő, hogy a vádlott jogi képviselője – terminológiánk szerint a védő – láthassa a tanút.

A legfőbb ügyész és a legfőbb ügyészség rendelkezései értelmében a vádhatósági kezdeményezést a Crown Prosecution Service-en belül magas vezetői szinten kell jóváhagyni. Ha a névtelenséget a vádhatóság kezdeményezésére rendeltek el, a tanú kilétét az eljárás egyetlen más résztvevőjének sem kell tudomására hozni, kivéve – eltérő bírói rendelkezés hiányában – a (tárgyalást vezető) bírót. A vádlott kezdeményezésére kiadott rendelkezés esetén a tanú személyazonosságát fel kell tárni a bíró és a vádló előtt, de a vádlottársak előtt nem. Ha az indítványozó a vádló, jogosult arra, hogy minden olyan adatot visszatartson, amely a tanú kilétének megállapításához vezethetne.

Az átmeneti törvény alkalmazási szempontjai

A bíróságnak a névtelenséget elrendelő döntéshez három körülményt kell vizsgálnia:

1. Szükséges-e ez az intézkedés a) a tanú vagy más személy biztonsága, vagy a tulajdonnak jelentős károsodástól való megóvása céljából; vagy b) a közérdek súlyos sérelmének megelőzése érdekében.
- A törvény azt kívánja, hogy a bíróság mérlegeljen minden olyan tényezőt, amely ésszerű okot adhat a tanúnak arra, hogy kilétének ismertté válása esetén attól tartson, élete vagy valaki másnak az élete, testi épsége vagy más testi épsége veszélybe kerül, illetve ő vagy más jelentős vagyoni károsodásnak lenne kitéve.
2. Az intézkedés összefér-e azzal a követelménnyel, hogy a vádlott ügyét tisztességes tárgyaláson bírálják el.
 3. Az intézkedés szükséges-e az igazságszolgáltatás érdekében, mert a tanú, akinek vallomása fontosnak ígérkezik, ennek híján nem tenne vallomást.¹³

¹³ Az Európa Tanács ajánlása leszögezte: hagyományosan a tanúnak csak a vallomástételi kötelezettségét szokták hangsúlyozni, és kevés figyelmet kapott az, hogy joga van az állampolgári kötelezettség félelemmentes teljesítéséhez, a biztonsághoz. Az állam köteles a tanút az eljárás előtt, alatt és után is védeni. Az anonim tanúvallomás jogalapját abban látta, hogy a tanú biztonsághoz való joga áll szemben a vádlott védekezési jogával.

Ha úgy találja, hogy mindhárom kérdésre igenlő a válasz, a következőket kell figyelembe vennie:

- A vádlottnak azt a jogát, hogy tudja, ki tanúskodik ügyének tárgyalásán.
- A tanú szavahihetősége¹⁴ milyen jelentőséget kaphat vallomásának mérlegelésénél. Nyilvánvalóan alapvető a különbség a szavahihetőség és a hitelt érdemlőség¹⁵ között. „Ha a »névtelen tanú« egy fedett nyomozó vagy egyébként büntetlen előéletű, tisztességes személy, kevésbé fontos tudni a kilétét” – írja Peter Grieves-Smith.¹⁶
- Kizárólagos, vagy döntő jelentőségű-e a vallomás a vádlottal szemben?
- Megfelelően értékelhető-e a vallomás a tanú kilétének felfedése nélkül?
- Van-e ésszerű alap annak a feltételezésére, hogy a tanú hajlamos tisztességtelenségre, vagy van erre valamilyen konkrét indoka?

Utóbbi kérdés vizsgálatánál figyelemmel kell lenni egyrészt arra, hogy a tanú volt-e büntetve, továbbá hogy volt-e, és ha igen, milyen kapcsolatban a vádlottal vagy a bűntársaival. Ha például a tanú részt vett bűnöző tevékenységben, vagy bűnös kapcsolatban volt a vádlottal, szavahihetősége lényeges kérdés lehet.

Ezzel kapcsolatban szeretem említést érdemel a Giovanni Turone által az Európa Tanács szakértői bizottsága részére készített, már hivatkozott jelentése. Ebben foglalkozott a tanúk névtelenségéből származó kockázatokkal és esetleges veszélyekkel, és vizsgálatára keretében megkülönböztette az olyan tanúkat, akiknek volt bármilyen magánjellegű személyes kapcsolatuk a vádlottal vagy köreivel, és az úgynevezett „kivülálló tanúkat”. Következtetése az volt, hogy a nem kívülálló tanúk érdekében csak eljárásos kívüli védőrendszabályok és esetleg pszichológiai védelmet szolgáló eljárásjogi előírások alkalmazhatók. Anonimitás csak kívülálló tanúk javára engedélyezhető.

Fejtegetései szerint a kívülálló tanúk általában – kivételes esetektől eltekintve – vagy a) szemtanúk és hozzájuk hasonlóak, akik az eljárás egyik résztvevőjéhez sem kapcsolódnak, vagy

- b) olyan sértettek, akiknek a kiléte az elkövető előtt ismeretlen (például az ellopott autó tulajdonosa, vagy a terrorista támadásban megsérült személy), vagy
- c) fedett nyomozó, vagyis álcázott rendőr, akinek nincsen személyes kapcsolata az elkövetővel és köreivel, kivéve, természetesen, a hivatalos minőségben létesített kapcsolatot.¹⁷

14 „credibility of the witness”.

15 „reliability (of the testimony)”. A szótári jelentések helyett a hazai szaknyelvben mértékadó értelmezést alkalmazom. Nagy Lajos: i. m.

16 Uo. 7. o.

17 PC:WI (94) 7.

- Nem lehetne-e gyakorlatilag ésszerűbben megvédeni a személyi azonosítókat, másként, mint a névtelenséget elrendelő bírói rendelkezéssel.

Ha a bíróság elrendelte a névtelenséget, akkor a tárgyalást vezető bíró a tárgyalás anyagának az összegezése keretében, az esküdszék eligazításakor, köteles figyelmeztetni arra, hogy a tanú részére engedélyezett névtelenség nem értékelhető a vádlott hátrányára.

A legfőbb ügyészség iránymutatása leszögezi, hogy a közvádlónak meg kell fontolnia, lehet-e a tanú (várható) vallomáshoz olyan támogató (korroboratív) bizonyítékot biztosítani, amely lehetővé teszi az eljárás továbbvitelét.

Ha a tanú vallomása továbbra is központi jelentőségű marad, a rendőrségnek a lehető legtöbb támogató bizonyítékot kell beszereznie. A cél annak biztosítása, hogy a javasolt „névtelen tanú” vallomása ne legyen az *egyetlen* vagy *döntő* bizonyíték a vádlott ellen.

A rendőrség köteles írásban tájékoztatást adni nemcsak a tanú teljes nyilatkozatáról¹⁸, hanem a valódi személyi adatairól is, és arra is ki kell térnie, hogy a tanú miért fél attól, hogy a vádlott megtudja a kilétét. Teljes kockázatelemzést kell végezni, amely magában foglalja a félelem ésszerűségét és az egyéb különleges intézkedések számbavételét, valamint azt, hogy ezeknek az alkalmazása miért nem lenne kielégítő. A tanú vonatkozásában a rendőrségnek ki kell térnie az esetleges korábbi elítélésekre és a jellemének egyéb árnyoldalaira is, beleértve azt, hogy szerepelt-e valamilyen ügyben, ahol a bizonyítékok nem bizonyultak elegendőnek. A jelentésben szólni kell arról is, tud-e a rendőrség a tanú és a vádlott vagy társai közötti kapcsolatáról, és hogy lát-e olyan okot, amelyre tekintettel a tanú esetleg nem tesz az igazságnak megfelelő vallomást.

Ha a közvádló úgy látja, a tanú félelme indokolt, további kérdéseket is kell vizsgálnia. Olyan indítványt kell-e tenni, hogy a tanú nyilatkozatát olvassák fel azon a jogalapon, hogy a tanú (nem ok nélkül) fél? Kell-e különös intézkedéseket indítványozni, például azt, hogy a tanút függönyözzék el a vádlott elől? Részesíthető-e a tanú programszerű védelemben?

Nem várható, hogy a tanúk megfélemlítése elmúlik. Ez különösen világos a felbbiteli bíróságnak (*Court of Appeal*) a Davis-ügyben hozott határozatából¹⁹, amely szerint az erőszakos és fegyveres bűnözés valóságos gond, és az ilyen ügyek nyomozása bonyolult. Ez a határozat szemléletes és félelmetes képet ad a fegyveres bűnözés problémáiról. A tanúk megrémülnek, vonakodnak segíteni, és

¹⁸ Angliában a rendőrség nem jegyzőkönyvbe foglalt tanúvallomásokat vesz fel.
¹⁹ [2006] Cr App R 32.

félnek attól, hogy ha az együttműködést választják, megtorlás éri őket. „Aki fegyvert használ, azt várja, hogy elkerüli az igazságszolgáltatást. Azt képzelem, hogy a fegyver, amelyet arra használt, hogy öljön, a tanúkat vakká, süketé és hallgataggá is teszi. Tanúk nélkül nem lehet igazságot szolgáltatni.”

A törvény és végrehajtási utasításai azt a célt szolgálják, hogy igazságot lehessen szolgáltatni. Gondosan kell figyelni, miként működik majd a gyakorlatban. Tanú névtelenségét 2009. december 31. után nem szabad már elrendelni; akkorra új törvény készül.